

Мирон КАПРАЛЬ

ОРГАНІЗАЦІЯ МИРЯН ТА ЦЕРКОВНА ВЛАДА У XVIII СТОЛІТТІ: БОГОЯВЛЕНСЬКЕ БРАТСТВО ЛЬВОВА У СТОСУНКАХ З ІЄРАРХІЄЮ ТА ПАРОХАМИ

Вдале реформування братського руху другої половини XVI ст. призвело до появи організації нового типу, зокрема у Львові, коли миряни активно включилися в активну боротьбу за національно-культурну ідентичність українського (руського) народу. З цього часу братчики поряд з харитативною роботою та опікою на храмовою спорудою розпочали засновувати та утримувати школи, займатися друкарською справою, захищати не тільки релігійні, але й економічні та політичні права українців (русинів).

Цей рух помітили ієрархи Православної церкви, котрі надали нові повноваження братствам мирян у Речі Посполитій. Львівське Успенське братство отримало ставропігійський статус прямого підпорядкування Константинопольському патріарху та вилучення з-під влади львівського владика. Інші львівські братства, а потім і братства по інших містах українських й білоруських земель, могли обирати священика, а єпископу залишалося тільки його висвятити. Вплив та значення братського руху в рамках Православної церкви настільки зміцніли, що Львівське та Віленське братство отримали наприкінці XVI ст. право участі у соборі Київської митрополії, а найважливіші львівські братства (Успенське, Богоявленське, Миколаївське, Преображенське та інші) могли висилати своїх представників на собори Львівської єпархії.

У даній статті автор на прикладі Львівського Богоявленського братства має на меті дослідити зміни у відносинах мирянської організації та духівництва, які сталися після прийняття закінчення православного періоду у їхній діяльності та прийняття Унії Львівською єпархією у 1700 р.

Списокоти та офіціали. Богоявленське братство Львова¹ не мало такої ваги в місцевих церковних справах, як відоме Успенське Ставропігійське братство. У складних, часом конфліктних відносинах Ставропігії із львівським єпископом, Богоявленське, як і всі інші передміські братства, обирало сторону владика². Під час боротьби між Йосифом Шумлянським та Єремією Свистельницьким за посаду львівського єпископа першу кандидатуру підтримали передміські братства, а другу – Ставропігія. Коли ж у середині 70-х років XVII ст. Шумлянський утвердився на кафедрі, Богоявленське

¹ Основну літературу та огляд історії цієї львівської передміської конфраатернії нещодавно опрацьовано у вступі до джерельного видання: *Капраль М.* Богоявленське братство та церква у Львові у XVIII ст. інституція, люди, історичні джерела / М. Капраль // *Його ж.* Богоявленське братство у Львові XVIII ст.: дослідження та матеріали. – Львів, 2016. – С. xii–xcv.

² *Лабенский Ф.* Русские церкви и братства на предградиях львовских / Ф. Лабенский. – Львов, 1911. – С. 35–36.

братство почало віддавати щорічний “поклон”³ єпископу⁴. Перший внесок у 1675 р. склав 17 зл. 9 гр., але поступово він збільшувався: 24 зл. – 1684 р., 29 зл. – 1693 р., 25 зл. – 1694 р.⁵ У XVIII ст. “поклон” єпископу залишився у видатках братства і сплачувався щорічно аж до 1749 року. Сума коливалася від 12 до 17 зл. у складні роки економічної кризи (1712–1719 рр.) до звичних 20–25 зл. у кращі часи⁶.

Не кожне, навіть міське, братство могло знайти велику суму на подарунок владиці, що перетворився в обов’язковий платіж. У 1722 р. Онуфрієвське братство перестало віддавати “за давнім звичаєм річний поклон” своєму владиці, зазнавши переслідування з боку єпископського суду⁷. Очевидно, це було однією з головних причин, що у тому ж році воно було скасоване, а вписані до нього братчики дістали право вписуватися до будь-якої іншої конфраатернії мирян⁸. У 30–40-х роках XVIII ст. “поклон” єпископу не згадується у видатках Львівського Благовіщенського братства, що перебувало тоді у скруті⁹.

За фінансовими документами Богоявленського братства у XVIII ст.¹⁰ можна частково відтворити, як виглядало складання “поклон” владиці. Невдовзі після виборів братських старших, які відбувалися щороку у той самий час після Великодня, у Томину неділю, новообране керівництво Богоявленського братства замовляло купівлю “хліба та риби”¹¹. Оплативши послуги носильника, вирушали до владичої резиденції

³ Про запровадження цієї правової традиції васалів та нижчих урядників “поклонятися” володарям у середньовічній та ранньомодерній час див.: *Bardach J. Czołobicia i pokłony. Kartka z dziejów administracji Wielkiego Księstwa Litewskiego w XV–XVI wieku / J. Bardach // Wieki Średnie. Medium Aevum. Prace ofiarowane T. Mantenffelowi w 60-tą rocznicę urodzin. – Warszawa, 1962. – S. 307–315.* На західно- та східноукраїнському матеріалі XVIII ст. про поклони писали: *Бордун М. З життя українського духовенства Львівської єпархії в другій половині XVIII в. / М. Бордун // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, 1912. – Т. 109. – С. 53–54; Сокирко О. Скільки коштує порозуміння? “Поклони” та “наклади” в українських судах першої чверті XVIII ст. / О. Сокирко // Соціум. Альманах соціальної історії. – Київ, 2007. – Вип. 7. – С. 195–207.*

⁴ “Ходячи с поклоном до его м[и]л[ости] пана и пастиря зверхнѣ[й]шаго отца еп[и]с[ко]па на на *те*н час далисмо на хлѣбъ, на вино, на рыбу золотых 17 и грош 9” Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 1090. – Арк. 25.

⁵ ЦДАЛ України. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 1090. – Арк. 57. – 76 зв., 77.

⁶ Для порівняння: львівське братство св. Теодора Тирона у 1665–1688 рр. давало “на поклон” єпископу близько 14 зл.: *Свистун Ф. Книга братства при церкві св. великомуч[еника] Теодора Тирона в Львові / Ф. Свистун // Вестник “Народного дома”. – Львов, 1906. – Ч. 2. – С. 40.*

⁷ Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького (далі – НМЛ). – Ркл-176. – Арк. 34 зв.

⁸ Там само. – Арк. 35 зв. У декреті єпископського суду тільки згадувалося про відсутність фундаційного привілею “ні від кого” на заснування Онуфрієвського братства, хоч до цього часу воно легально існувало як молодше братство Успенського Ставропігійського братства.

⁹ *Лазорко Б. Нові епізоди до історії Львівського Преображенського братства у XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2011. – Вип. 14–15. – С. 506–509.*

¹⁰ *Капраль М. Богоявленське братство Львова XVIII ст.: дослідження та матеріали / М. Капраль. – Львів, 2016. – С. 1–245.*

¹¹ Інколи братчики купували також вино і навіть м’ясо (*Капраль М. Богояленське братство Львова... – С. 176*).

у Львові на Святоюрську гору або до Унівського монастиря, де також знаходився осідок львівського владыки. Побувавши на єпископській аудієнції та отримавши благословення, братчики вирушали додому. Дуже рідко, окрім складання “поклону”, вони могли вирішувати особисто з єпископом якісь конкретні справи братства. Наприклад, у 1718 р. братчики намагалися заручитися підтримкою владыки у справі з львівським магістратом про відібрані ґрунти, а 1722 р. старші братства їздили “до Унева до ясне велможного его милости пана и пастира нашего в справѣ духовного нашего”¹².

Основною фігурою владычого двору, з яким братчики мали справи, став у XVIII ст. офіціал (намісник), що дістав широкі судові та адміністративні повноваження після Замоїського синоду 1720 року¹³. Братчики безпосередньо зверталися до офіціала для задоволення різних скарг та вирішення судових суперечок. Від початку XVIII ст. і до Замоїського синоду та деякий час по ньому львівським намісником був о. Діонізій Синкевич¹⁴. Саме він у 1712 р. посвятив нову Богоявленську церкву, однак поза тим не помітно його ширших контактів з братством. У 1716–1718 рр., коли братство активно протистояло львівському магістрату, щоб зберегти за собою частину церковних земель, не львівський офіціал, до якого братчики зверталися кілька разів, а бібрський декан та прокуратор львівської капітули о. Григорій Подгурський виявив більшу ініціативу та інтерес у їхній справі.

Одним з наступників о. Синкевича на цьому уряді став о. Сильвестр Мальський. Йому львівський єпископ Анатасій Шептицький 28 січня 1732 р. наказав проводити візитації як монастирів, так і світських церков, зокрема парохіальних братств¹⁵. Можливо, він особисто проводив літургію в Богоявленській церкві у 1732 р., про що згадано у братській книзі, а рік перед тим братчики вперше дали “поклон” офіціалу в справі про леговані до церкви корали¹⁶. З невідомим наступником о. Мальського, імені якого не знаємо, старші Богоявленського братства тісно контактували, до нього вони зверталися майже щороку. Найважливіша їхня справа, яку розглядав цей львівський офіціал, стосувалася побиття дяка у 1736 р. парохом церкви о. Пушинським. У 1738 р. братчики привітали його на урядуванні: “Далисмо на поклонѣ для превелебного отца ѿфѣцияла, витавши го на оурадѣ 2 зл. 10 гр.”¹⁷. До львівського офіціала братчики зверталися у різних справах: щодо вікарія на парохіальному уряді, у справі про заповіт старшого конфрадернії Івана Комаренського.

¹² Капраль М. Богояленське братство Львова... – С. 136.

¹³ Ширше див.: *Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст.: організаційна структура та правовий статус / І. Скочиляс. – Львів, 2010. – С. 462–463.*

¹⁴ *Pidlypczak-Majerowicz M. Sinkewicz (Sinkewycz, Siętkiewicz) Dionyzy / M. Pidlypczak-Majerowicz // Polski Słownik Biograficzny. – Warszawa; Kraków, 2000. – Т. 37. – С. 547–548 (номер після 1732 р.); Скочиляс І. Адміністративно-територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині XVIII ст.: межі єпархії, поділ на офіціалати та деканати (спроба картографування) / І. Скочиляс // Картографія та історія України: зб. наук. праць. – Львів; Київ; Нью-Йорк, 2000. – С. 155.*

¹⁵ НМЛ. – Ркл-83. – Арк. 181. Однак відомо, що через звинувачення у зловживаннях він цього ж року був усунутий з уряду офіціала: *Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. ... – С. 642.*

¹⁶ Капраль М. Богояленське братство Львова... – С. 149–150.

¹⁷ Там само. – С. 155, 159.

У 1743 р. новим львівським офіціалом став о. Мойсей Богачевський, якого активно штовхав по шаблях церковної кар'єри єпископ Атанасій Шептицький. Того ж року він допоміг старшому Олександру Цівковському, коли на його будинок, планований на легацію братству, почав претендувати багатий єврей¹⁸. Можливо, з намови офіціала братство вдалося до такого хитрого заходу, встановивши хрест на спірній будівлі, щоб “відлякати” єврея у його бажанні її зайняти.

У жовтні 1743 р. Богоявленське братство гостило у себе о. Богачевського та його помічників, коли він проводив генеральну візитацію церкви. Братчики особисто передали йому 3 зл. 10 гр. перед візитацією, а також 1 зл. 15 гр. вже після візитації “za wudke y obarzanki, na przywit[anie]”¹⁹. Як свідчать братські реєстри, у процесі візитування офіціал пив мед, споживав тістечка та сухе печиво (“ciasta y sucharki”). У братських видатках також зазначена закупівля сіна для коней та горілки для візника церковного достойника. Офіціал затримав братську скарбницю зі сріблом та документами у своїй резиденції на кілька місяців. Старші тричі приходили до нього і не з порожніми руками, а з дарунком рогаликів (“obarzanki”). Останнього разу вони особливо довго чекали на аудієнцію у приймальній кімнаті о. Богачевського, що довелося давати дарунок “pisarzowi, co opowiedział, ze czekamy długo”. Загалом усі візитаційні турботи коштували для Богоявленського братства більше 16 зл.²⁰

Уже у 1744 р. виникла нова правова колізія щодо пароха, коли офіціал погрожував “наслати комісію” у цій справі. Братчики терміново полагоджують конфлікт звичним способом – через дарунок. Вгодований шупак та солодка випічка вартістю 2 зл. змушують о. Богачевського змінити свою позицію²¹. У 1745 р. братство, йдучи на “поклон” до львівського єпископа, окремо передали офіціалу 3 зл. “za rybe y chleb y od supliki”. Наступного року під час посвячення нового вівтаря братство закуповувало для частування офіціала цукор та корицю²². У 1746 р. о. Богачевський вирішував конфлікт у братському середовищі, наказав провести й особисто взяв участь у новій елекції старших²³.

¹⁸ Там само. – С. 166.

¹⁹ Там само. – С. 166–167.

²⁰ Для порівняння під час візитації у грудні 1743 р. до Преображенської церкви Львова було витрачено 5 зл. 13 гр., тобто втричі менше. Див.: *Лазорак Б.* Нові епізоди до історії Львівського Преображенського братства у XVIII ст. ... – С. 508, 516.

²¹ *Капраль М.* Богояленське братство Львова... – С. 168.

²² Отець Мойсей Богачевський неоднозначна постать. З одного боку, він є автором латиномовного панегирика на честь владики Атанасія Шептицького. Але з іншого, після смерті останнього, був усунутий від уряду львівського офіціала у 1747 р., пізніше переведений настоятелем у Віцинський монастир. Сучасники звинувачували о. Богачевського у конфліктності, підкупі та навіть спробі самогубства. Див. детальніше: *Татьяніна Ю.* Барокові панегирики Атанасію Шептицькому в контексті релігійної культури першої половини XVIII століття: автори і контексти створення // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2013. – Вип. 23. – С. 153–155 (помилково згадано Вінницький монастир, замість Віцинського чернеого осідку, де був настоятелем о. Богачевський у 1752–1755 рр. – *М. К.*), див.: *Ваврик М.* Нарис розвитку і стану Василіянського чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка / *М. Ваврик.* – Рим, 1979. – С. 114; *Litterae Basilianorum in terris Ucrainae et Bielarusjae* / [ed. A. Welykyj]. – Roma, 1979. – Vol. 2: 1731–1760. – P. 326.

²³ Львівський історичний музей (далі – ЛІМ). – Відділ фондів (рукописи). – Спр. 122. – Арк. 61.

Отець Антоній Левинський, який змінив о. Богачевського на уряді львівського офіціала у 1747 р.²⁴, перебував на цій посаді до смерті (до 1778 р.)²⁵. За його урядування, починаючи від 1750 р., зникли будь-які “поклони” як на користь єпископа, так і йому особисто. Маючи великий авторитет у єпархії, він поступово домігся посилення контролю кліру над братствами мирян. Розпочав він з найпотужнішого Успенського Ставропігійського братства. Внаслідок довгої та складної боротьби упродовж першої половини 1750-х років він зумів не тільки стати повноправним членом організації мирян, чого раніше не вдавалося жодному священику, але й впровадив до Успенської церкви світське духівництво замість василіян²⁶. Такими кроками він поступово посилював вплив духівництва, зокрема львівського єпископа та офіціала, на Старопігійське братство.

До Богоявленського братства о. Левинський особисто прийшов 4 травня 1774 р., на другий тиждень після елекційних зборів, переглянув фінансові книги та зробив зауваження щодо їх ведення. Офіціал підрахував братські витрати та прибутки за 1773–1774 рр., і, побачивши деякі помилки, порекомендував вносити до реєстрів місяць і день тієї чи іншої операції. А всі рахунки мав контролювати парох через свій підпис²⁷. 30 квітня 1777 р. о. Левинський ще раз особисто ревізував рахунки Богоявленського братства²⁸. Але такі формальні кроки, як підписи та нотатки духівництва на фінансових реєстрах, спроби контролю над мирянською організацією, не зупинили фактичного розкрадання майна та знищення матеріальної підстави Богоявленського братства, до чого також долучилися сам о. Левинський та його родина.

Згаданий церковний урядник, парох львівської церкви Успіння, перший клірик, який став членом Успенського Ставропігійського братства²⁹, отримав доступ до дворику (*curiola*) на ґрунті церкви Богоявлення, який врешті перейшов у його власність. У книзі прибутків братства зафіксовано чинш, сплачений за цю нерухомість

²⁴ Формальний процес прийняття функцій львівського офіціала о. Антонієм Левинським тривав до 17 травня 1749 р. див.: *Скочиляс І.* Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст... – С. 641.

²⁵ *Кметь В.* Левинський Антоній / В. Кметь // *Енциклопедія Львова.* – Львів, 2012. – Т. 4. – С. 44–45.

²⁶ *Зубрицький Д.* Хроніка Ставропігійського братства. – Львів, 2011. – С. 265–274.

²⁷ *Капраль М.* Богояленське братство Львова... – С. 94.

²⁸ Там само. – С. 225.

²⁹ Про нього див.: *Зубрицький Д.* Хроніка Ставропігійського братства... – С. 265–267, 269–273; *Кметь В.* “Життєписи львівських єпископів грецького обряду” – пам’ятка української історіографії другої половини XVII ст. / В. Кметь // *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów Lwowa.* – Kraków, 2002. – Т. 4. – С. 65–69; *Його ж.* Левинський Антоній // *Енциклопедія Львова.* – Львів, 2012. – Т. 4. – С. 44–45. Ще в XIX ст. Антон Петрушевич опублікував кілька листів за 1770-ті рр. о. Левинського у справі невдалого затвердження львівського капітулу, де він виклав багато міркувань про взаємини з польським кліром у Галичині, Апостольським Престолом, віденським двором (Акта, относящиеся до затвердження капитулы епископского собора во Львове / [изд. А. Петрушевич] // *Галичанин.* – Львов, 1862. – Кн. 1. – Вып. 1. – С. 138–149). Саме йому належить песимістична фраза про перспективи національних аспірацій українського народу: “Я вже зовсім живися з гадкою, що борше Русь згине, нім ми чимось будемо...” (Там само. – С. 140–141; *Зеневич І.* [*Терлецький О.*]. Літературні устремління галицьких русинів від 1772 до 1872 / І. Зеневич // *Жите і слово.* – Львів, 1894. – Т. 1. – С. 211).

львівським офіціалом у 1774–1776 рр. За заповітом о. Левинського від 4 квітня 1778 р., ця нерухомість потрапила спочатку до рук його брата, роздільського декана о. Івана Левинського, а потім до вдови останнього – Маріанни³⁰. Вона перепродала у 1785 р. вже колишню церковну маєтність передміщанину Андрію Борсукевичу за 1082 зл. з умовою сплати чиншу на користь Богоявленської церкви. Допомагав укладати угоду купівлі-продажу о. Іван Горбачевський³¹, який заступив о. Левинського на уряді пароха Успенської церкви. Насправді саме він володів цією нерухомістю Богоявленської церкви, що фігурує в братських записах як “офіціальський двір”³².

Парохи церкви Богоявлення

Відносини братства зі священниками у XVIII ст. своєї церкви вибудовувались відповідно до королівської грамоти від 1634 р., за якою Богоявленська конфрастерія дістала право патронату над храмом та презенти на місце пароха³³. У його обов’язки перед братством входило прочитати пом’яник з їхніми іменами у час поминальних літургій³⁴, провести братські богослужіння на свято Богоявлення, Зелени свята, Різдво та Великдень, за що він отримував окрему грошову винагороду. Зі свого боку мирянська організація надавала священникові плебанію для проживання, забезпечувала проскурою, вином та всім іншим, необхідним для богослужінь, й загалом дбала про зовнішній стан та внутрішнє убранство церкви.

Зі священницькою родиною Гавалевичів богоявленські братчики ближче познайомились ще у другій половині XVII століття. Тоді о. Тимофій Гавалевич, згаданий поряд з іншими трьома священниками, у 1673 р. зробив внесок у скарбницю братства³⁵. Очевидно, його син о. Симеон Гавалевич став братським парохом наприкінці XVII ст. і залишався ним довгі роки, до початку 20-х років XVIII ст. Упродовж тривалого священничого служіння на парохії Богоявленської церкви о. Гавалевич налагодив плідну співпрацю з громадою та братством. За його участю відбудувалася церква у 1711–1712 роках. Парох разом з усією громадою протидіяв нападникам на церковні ґрунти, обороняючи їх у 1718 р., та зазнав ран у сутичках. Єдиний серед священників о. Гавалевич вписався з усією родиною у братський пом’яник³⁶, що засвідчує його близькість до братського середовища. Втім, виникали й поодинокі конфлікти з братством, наприклад у 1713 р., коли він хотів залишити проти волі більшості свого

³⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. – 197. – Арк. 23–23 зв. Ця нерухомість отримала конскрипційний номер 464, що дозволяє чітко локалізувати її на карті (див.: Капраль М. Богоявленське братство Львова... – С. xxv (*Карта 2*)).

³¹ Про нього написав розгорнуту біографічну розвідку: Андрохівич А. о. Іван Горбачевський, примірний парох Ставропігійського братства, (ур. 1743 – †1806) / А. Андрохівич // Збірник Львівської Ставропігії. Минувле і сучасне. Студії. Замітки. Матеріали. – Львів, 1921. – Т. 1. – С. 55–98.

³² Капраль М. Богоявленське братство Львова... – С. 101.

³³ Архив Юго-Западной России (далі – АЮЗР). – Киев, 1904. – Ч. 1. – Т. 10. – С. 142–143.

³⁴ ЛПМ. – Відділ фондів (рукописи). – Спр. 124. – Арк. 1–52. Публікація цієї пам’ятки з багатьма пропусками, непрочитаними маргіналіями не відповідає сучасним вимогам археографічного опрацювання текстів, див.: АЮЗР. – Ч. 1. – Т. 12. – С. 512–519.

³⁵ ЦДІАЛ України. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 1090. – Арк. 18 зв.

³⁶ АЮЗР. – Ч. 1. – Т. 12. – С. 514.

родича Григорія Гавалевича на посаді дяка, а в 1715 р. прийшов на засідання братства з метою проконтролювати його, хоча раніше цього не робив³⁷.

Не посприяла авторитету богоявленського пароха скандальна судова справа з його парафіянином Іваном Куриловичем, яку розглядав львівський консисторський суд в 1718 році³⁸. Отець Гавалевич неправдиво звинуватив Куриловича у якійсь крадіжці на цвинтарі, про що він оголосив під час недільної проповіді. Після цього жінка Куриловича не змогла поцілувати Євангелії, яке парох забрав від неї якнайобразливішим чином. Комісія, яка розслідувала цю справу, дійшла висновку, що парох несправедливо вважає винним парафіянина. Курилович нібито знайшов іншого духівника, якого запросив посвятити свій будинок, а також йорданську воду³⁹. Але ці закиди мирянин спростував, вказавши на необ'єктивність та неслухняність звинувачень священника. Суд заборонив о. Гавалевичу проводити богослужіння чотири тижні, зобов'язав сплатити штраф у 50 гривень та переписати Куриловича у найближчу неділю, повернувши йому "славу"⁴⁰.

Довга духовна кар'єра о. Гавалевича при церкві Богоявлення закінчилася у 1722 р. великим конфліктом, хоча братство до нього не мало стосунку. У травні 1721 р. богоявленська парафіянка Анна Подлужевичова оскаржила пароха перед консисторським судом у привласненні великої суми грошей, які залишилися по смерті якогось військового Александра, серба за національністю. Чоловік помер без нащадків, був похований в Галаці, в монастирі св. Георгія. Незадовго до смерті він залишив у цієї жінки зі Львова власний депозит з великої кількості монет на суму 15 тис. зл., а також дорогі предмети одягу. Подлужевичова передала всі гроші та речі на зберігання о. Гавалевичу⁴¹, який відмовлявся визнати такий факт. Львівський консисторський суд 13 травня 1721 р. наказав отцеві присягнути особисто та привести двох духовних та трьох світських свідків, які могли би поручитися за правдивість його слів⁴². У день присяги в суді, що настав через півроку, 29 січня 1722 р., богоявленський парох присягнув сам та привів за поручителів двох парохів із сіл Солонки та Сихова, а також селянина зі с. Жиравки. Але суд ця присяга не задовольнила, йому наказали додатково привести для поручення двох священників із львівського капітулу та двох маєтних ("bene possessionates") жителів міста⁴³. Зважаючи на наступний судовий акт, ні львівські священники, ні передміщани з Богоявленського братства не вважали священника жертвою наклепу. Він програв судову справу 25 травня 1722 р.: його усунули з парохії, заборонили служіння та запровадили в ув'язнення до Унівського монастиря. Після цього скандального випадку Богоявленське братство більше не запрошувало на парохію представників священницької родини Гавалевичів, хоча вони й осідали в близьких до неї львівських парохіях⁴⁴.

³⁷ НМЛ.– Ркл-82. – Арк. 15 зв.–16; Ркл-175. – Арк. 118.

³⁸ Там само. – Ркл-82. – Арк. 31–32 зв.

³⁹ Там само. – Арк. 31 зв.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само. – Ркл-176. – Арк. 25 зв.–26 зв.

⁴² Там само. – Ркл-175. – Арк. 323.

⁴³ Там само. – Ркл-176. – Арк. 5.

⁴⁴ Там само. – Ркл-64. – Арк. 36 зв. (о. Григорій Гавалевич – парох львівської церкви Чесного Хреста у 1739 р.); Ркл-86. – Арк. 648 (о. Іван Гавалевич – парох церкви Чесного Хреста, о. Антоній Гавалевич – парох Воскресенської церкви у 1755 р.).

Не склалися стосунки у братства й із наступним парохом о. Іваном Подгурським, що доводився родичем бібрському декану та львівському прокуратору о. Григорію Подгурському, який міг неформально вплинути на братство, щоб прийняти його кривого на парохію. Священницька родина Подгурських могла претендувати на спадкоємність на цій парохії, адже у 1687 р. о. Теодор Подгурський одночасно виконував обов'язки жидачівського намісника та пароха Богоявленської церкви у Львові⁴⁵. Але о. Іван Подгурський недовго залишався на передміській парохії. 8 жовтня 1725 р. він потрапив під судове розслідування через серйозні провину: п'янство, волочіння по шинках з втратою гідності, оскарження невинних людей, не виконання судових вироків. Відтак його відлучили від богоявленської парохії із заборонаю проводити богослужіння аж до отримання “декрету від пастиря”⁴⁶. У судовому декреті також було наголошено на відсутності у о. Подгурського належної презенти до цієї парохії з боку братства. Це свідчило про дієвість та актуальність права патронату для мирянських організацій у XVIII ст., що не оскаржувалося церковною владою та її судовими органами.

За даними актів консисторського суду та братських реєстрів, упродовж 1727–1741 рр. парохом Богоявленської церкви залишався о. Іван Пушинський, виходець з міщанського середовища, як і більшість львівських священників⁴⁷. Від початку його священницької праці на парохії у 1727 р. виник якийсь конфлікт, що спричинив велику “конфузію церковну та братську”⁴⁸. Деякий час о. Пушинський перебував “у забороні”, й братство вимушено шукало з відома владики інших священників для відправлення богослужінь. Іншого разу богоявленський парох потрапив у велику халепу в 1736 р., вчинивши бійку з дяком⁴⁹. Справа завершилась новим серйозним покаранням о. Пушинського: він знаходився в ув'язненні та його позбавили душпастирських обов'язків на довгий час, бо два роки поспіль аж до початку 1739 р. братчики запрошували для богослужінь монахів⁵⁰. По смерті о. Пушинського його вдова залишилась мешкати у плебанії, сплачуючи чинш, як

⁴⁵ ЦДІАЛ України. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 196. – Арк. 63. Як зазначає Меланія Бордун, у сільській місцевості “рідко коли син не отримував парохію по батькові” (*Бордун М.* З життя українського духовенства... – Т. 109. – С. 57). Але у міській церкві, де братство володіло правом патронату, така ситуація виглядала неможливою.

⁴⁶ НМЛ. – Ркл-86. – Арк. 165–165 зв.

⁴⁷ На жаль, історики церкви не досліджували соціальний статус нижчого духовництва Львова ранньомодерного періоду, немає ні просопографічних, ні статистичних даних, за невеликим винятком. Детальніше див.: *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали / І. Крип'якевич; упоряд. М. Капраль. – Львів, 1994. – С. 97–101; *Мицько І.* Львівські священники та вчителі останньої чверті XVI – першої третини XVII ст. / І. Мицько // *Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні.* – Львів, 1996. – С. 12–23. На сьогодні для Львівської єпархії таких досліджень дуже мало, для порівняння див.: *Wereda D.* Środowisko rodzinne duchownych unickich w XVIII wieku (na przykładzie diecezji włodziemsko-brzeskiej / D. Wereda // *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX w.* / [red. C. Kuklo]. – Warszawa, 2008. – S. 207–218.

⁴⁸ *Капраль М.* Богоявленське братство Львова... – С. 146.

⁴⁹ Там само. – С. 155.

⁵⁰ Достеменно відомо тільки про одного з них – монаха-василіянина о. Варлаама Какайловича, що залишив власноручні записи у братських реєстрах у 1736 р. як комісар з боку уряду офіціала (*Капраль М.* Богоявленське братство Львова... – С. 37, 153).

і декілька інших братських чиншовиків. Також братство повернуло їй кошти, вкладені її чоловіком у ремонт якоїсь господарської споруди – “staiękie”⁵¹. Їмось Пушинська включилася у братське середовище, вона активно збирала кошти з жіночої “пушки”⁵², покутуючи таким чином некоректну поведінку свого чоловіка за його життя.

Після о. Пушинського на Богоявленській парохії тривалий час (1743–1768) виконував душпастирську працю о. Григорій Дмитрасевич⁵³. Священницька родина Дмитрасевичів, з якої він походив, у селі Сихові, біля Львова, виконувала священницькі обов’язки у XVIII ст. в другому поколінні⁵⁴. Як і його попередник, о. Дмитрасевич розпочав знайомство з громадою зі сварки. 28 листопада 1743 р. він оскаржив в консисторському суді братчика Якова Борецького через суперечку, що між ними зав’язалася у нічний час⁵⁵. Виявилось, що Борецький, який мешкав на церковному ґрунті, вночі виявив злодія біля церкви, загнавши його до приміщення школи, він намагався покарати порушника. Коли на цю метушню прибіг священник, то, не розібравшись у ситуації, розпочав сварку з Борецьким, а потім з його жінкою. Львівський консисторський суд став на бік пароха, присудивши братчику грошові штрафи на користь братства, духовного інстигатора та о. Дмитрасевича, якого він мав додатково перепросити за участю відповідних осіб (“qualificatas personas”). Після цієї неприємної історії стосунки у парохії поступово налагодилися: у 1745 р. старші братства виділили додаткові кошти своєму душпастирю з нагоди Зелених свят, бо “мав дуже мало прибутку”⁵⁶. У 1747 р. парох спільно з братством представив у консисторському суді до затвердження церковної влади великий заповіт Александра Цівковського на суму 755 зл. готівкою та інше рухоме й нерухоме майно⁵⁷.

Новий конфлікт зафіксовано у 1768 р., коли о. Дмитрасевич зійшовся у сварці з братами Юрієм та Іваном Комаренськими, діяльними членами братства⁵⁸. Сварка, що переросла у бійку, мала особистий мотив, приводом до неї стала жінка-господиня, що обслуговувала священника. Бійка виникла у резиденції пароха, спочатку Комаренські побили жінку, а коли за неї заступився отець, то їх це не зупинило: вдарили його в обличчя, вчепилися за волосся, зрештою всі повалилися на землю. Під час бійки Комаренські звинуватили священника, що він однією упряжкою їде з господинею на празники, “в одному ліжку спить”⁵⁹.

⁵¹ Капраль М. Богоявленське братство Львова... – С. 164.

⁵² Там само. – С. 46–47.

⁵³ У реєстрі імен парохів Богоявленської церкви Львова у пом’янику братства після імені о. Івана (Пушинського) згадано о. Михайла та Василя (АЮЗР. – Ч. 1. – Т. 12. – С. 514). Найімовірніше, вони могли короткий час виконувати священницькі обов’язки в період від 1741 до 1743 рр.

⁵⁴ НМЛ. – Ркл-94. – Арк. 198 зв.

⁵⁵ Там само. – Ркл-64. – Арк. 180–180 зв.

⁵⁶ Капраль М. Богоявленське братство Львова... – С. 170.

⁵⁷ НМЛ. – Ркл-85. – Арк. 626 зв.–628.

⁵⁸ Там само. – Ркл-87. – Арк. 783–784.

⁵⁹ Там само. – Арк. 783 зв. Меланія Бордун на подібному судовому матеріалі зазначає, що в другій половині XVIII ст. не раз у священницьких родинах так ставалося, що господиня мала більшу повагу, ніж законна жінка та діти: Бордун М. З життя українського духовенства... – Т. 109. – С. 77.

Суддя для кращого розслідування наказав привести до суду свідків у цій справі. Під час наступного судового засідання 3 березня 1768 р. виявилося, що Іван Комаренський був зятем священика і, очевидно, вважав поведінку свого тестя невідповідною духовному званню. Священик після цієї сварки та побоїв кинув анафему на обох братів з церковного амвону⁶⁰. Консисторський суд також засудив Комаренських, які протягом двох недільних богослужінь мусили лежати в церкві хрестом, сплатити 10 фунтів воску та грошові штрафи кожному потерпілому. Також мали перепросити священика за посередництвом двох духовних осіб і двох братчиків. Комаренські апелювали до єпископа від декрету судді-сурогата, о. Петра Примовича, священика львівської церкви св. Теодора Тирона, але безуспішно⁶¹.

Не можна сказати, що ці конфліктні ситуації повністю визначали та пояснювали відносини пароха та всього братства, оскільки о. Дмитрасевич не втручався у діяльність конфрадернії. Хоча після реформаційного повізитаційного декрету 1744 р. парох церкви зобов'язаний був контролювати всі фінанси братства, бути присутнім на елекційних зборах, але о. Дмитрасевич тільки у 1759 р. почав його виконувати. Утім, цей контроль залишився формальним, братчики внесли фразу у формуляр квитанції своїх старших, що вона відбувалася за участю парохіяльного священика (“при пароху”)⁶². Найімовірніше, це було запроваджено за наполяганням львівського офіціала о. Антонія Левинського, котрий особисто двічі приходив на засідання братства у 1774 та 1777 роках і вивчав братські реєстри.

У 1777 р. комендантом чи вікарієм з тимчасовими обов'язками пароха став о. Теодор Вергановський. Проте того ж року братчики поскаржилися на нехтування ним священицькими обов'язками⁶³. Зокрема, 16 жовтня 1777 р. братчики закидали йому усунення з церкви великих ламп, що стояли перед образами, відмову уділити Святі Тайни важкохворим, до яких він відмовлявся йти, та постійні суперечки з братством. На новій судовій сесії 24 листопада 1777 р. старші братства церкви Богоявлення Іван Юркевич та Теодор Ярошевич скаржилися на кривди з боку о. Вергановського, не виконання ним попереднього декрету, котрий його засуджував. Крім цього, виникли нові претензії: в саду церкви він наказав вирубати сливки, черешні, горіхи, побив учителя без будь-якої причини та залишався “цілому братству ненависним”⁶⁴. Братство готове було відмовитися від позовів, якщо позваний піде зі своєї посади. У разі відмови, він має скласти звіт про церковні гроші, що “до себе відібрав”. Отець Вергановський оправдовувався: “дяка слушно раз по карку

⁶⁰ НМЛ. – Ркл-87. – Арк. 789 зв.

⁶¹ Багато прикладів судових справ священиків Львівської єпархії другої половини XVIII ст. описала: *Бордун М.* З життя українського духовенства... – Т. 109. – С. 63–74. Подібні судові справи унійного духівництва на матеріалі Перемишльської єпархії: *Циквас О.* Попаді, поповичі, попівни як учасники судових процесів (за матеріалами книг духовного суду Перемишльської єпархії кінця XVII – першої половини XVIII ст. / О. Циквас // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: Історичні науки. – Острог, 2016. – Вип. 25. – С. 35–41.

⁶² *Капраль М.* Богоявленське братство Львова... – С.197.

⁶³ НМЛ. – Ркл-94. – Арк. 186 зв–187.

⁶⁴ Там само. – Арк. 202 зв.

вдарив”⁶⁵, а дерево в саду наказав вирубати сухе і то зробив за дозволом братства під час зборів. Скандального пароха братство все ж зуміло усунути, оскільки уже 1778 р. приймало на парохії нового священника.

Одним з останніх парохів, що пережив важкі часи з церквою та Богоявленським братством, виявився о. Даниїл Вишньовський, котрий залишався на парохіяльному уряді протягом 1778–1794 років. Втім, джерела вказують, що кілька років він був відсутній на парохії, натомість душпастирство при церкві Богоявлення виконували: о. Юрій (Гжи) Дорожинський у 1781–1782 рр.⁶⁶ та о. Габріель Росінський у 1782–1783 рр.⁶⁷ Одночасно о. Дорожинський виконував обов’язки львівського каноніка. Братчикам могло не сподобатися, що він позичив на прожиття (“na wíwende”) значні кошти у братства – 200 зл., тобто майже річний бюджет мирянської організації. Хоча священник і повернув вчасно позичку, але надалі це прізвисько не значиться серед парафіяльних священників.

Прийшовши на парохію у 1778 р., о. Вишньовський спільно з братством порядкував у фінансових справах, подавав позов проти боржників за отримані позички⁶⁸. Братчики не шкодували коштів на ремонт та утримання резиденції пароха, забезпечували його дровами на зиму, хоча раніше цього не робили⁶⁹. Але грошей у скарбниці ставало менше, тому братська організація у 1783 р. значно обмежила свою діяльність.

Від 1784 р., остаточно утвердившись на Богоявленській парохії, о. Вишньовський за наказом австрійської влади завів окрему книгу, де фіксував всі розпорядження як світських інституцій, так і духовних керівних осередків щодо адміністрування парохією⁷⁰. Втім, доля церкви й братства вже вирішилася негативно. У 1795 р. на напіврозвалену парохію прийшов як адміністратор, тобто тимчасово, о. Йосиф Білинський⁷¹. Його душпастирська праця була віртуальною, як і Богоявленська парохія. Церковний адміністратор мешкав вже не в плебанії, а у лянтьвіта Галицького передмістя Лукаша Криницького⁷². У листі львівського декана о. Івана Жуковського від 11 лютого 1796 р. щодо сплати військового податку львівськими церквами Богоявленську церкву та інші дерев’яні храми міста не згадано⁷³. Коли парох Успенської церкви й останній тимчасовий адміністратор парохії (parochie suburbana Bohoіawlenie precarius administrator)⁷⁴ о. Іван Горбачевський складав у 1800 р. опис нерухомостей

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ *Капраль М.* Богоявленське братство Львова... – С. 102, 231.

⁶⁷ Там само. – С. 233–234, 236.

⁶⁸ ЦДАЛ України. – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 176. – Арк. 7.

⁶⁹ *Капраль М.* Богоявленське братство Львова... – С. 229–230, 235.

⁷⁰ ЦДАЛ України. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 1198. Очевидно, такі книги мусили завести всі парохі: у той самий час її завели також і в Успенській Ставропігійській церкві, див.: ЦДАЛ України. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 1195.

⁷¹ НМЛ. – Ркл-754. – Арк. 1 зв. Отець Юзеф Білинський пробув адміністратором церкви до 1801 р., коли стало відомо про його смерть (ЦДАЛ України. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 41–41 зв.).

⁷² ЦДАЛ України. – Ф. 129. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 29 зв.

⁷³ Там само. – Спр. 1195. – С. 101.

⁷⁴ НМЛ. – Ркл-1125. – Арк. 13 зв.

Богоявленської церкви, вже до цього часу було прийнято рішення про приєднання її, разом Благовіщенською парохією, до міської церкви. Храміві свята приєднаних церков також перейшли до Успенської церкви⁷⁵.

У братських реєстрах особливо помітний низький рівень фінансової підтримки власного пароха. Дотація священику з боку Богоявленського братства у першій половині XVIII ст. в середньому не перевищувала 10–12 %, поступаючись інколи у півтора-два рази видаткам на “поклони” та правове забезпечення з боку церковної влади (єпископа, офіціала). У другій половині століття витрати на “поклони” єпископу та офіціалу зникли, а парох за реформаційним декретом 1744 р. мав право отримувати додатково 40 зл. утримання, якщо після всіх необхідних видатків залишатимуться кошти у братській скарбниці⁷⁶. Але, як показують реєстри, у видатках братства фінансування священика майже не змінювалося: сягало не більше 30–35 зл. Якщо порівняти, то дяк (учитель) тоді справді отримував підвищення у платні та забезпеченні.

Аналізуючи пом’яник Богоявленського братства за 1717–1796 рр.⁷⁷, бачимо серед членів конфраатернії велику частину тих, які мали серед своїх родичів духовних осіб (священиків та монахів). Багато з представників цих родин стали авторитетними керівниками братської організації: Тимофій Стефанович, Іван Комаренський, Іван Полянський, Іван Туркевич. Старші братчики, маючи соціальний капітал своєї родини та утримуючи в своїх руках реальний капітал, як-от нерухомість, могли на рівних розмовляти з парохами церкви Богоявлення у разі конфліктних ситуацій, вимагати дотримання “червоних” ліній розмежувань компетенції у стосунках з братством, що наполягало на адмініструванні церкви, шпиталю та школи мирянами.

⁷⁵ Шараневич И. Черты из истории церковных бенефиций мирского духовенства в Галицкой Руси / И. Шараневич. – Львов, 1897. – С. 334.

⁷⁶ Лабенский Ф. К истории львовских братств в первую половину XVIII века Ф. Лабенский // Вестник “Народного дома”. – Львов, 1907. – Ч. 6. – С. 99.

⁷⁷ ЛПМ. – Відділ фондів (рукописи). – Спр. 124. – Арк. 1–52. У публікації цієї пам’ятки відсутні імена родичів братчиків, див.: АЮЗР. – Ч. 1. – Т. 12. – С. 512–519.